

Стоян Райчевски

ИСТИНАТА ЗА ПАМЕТНИКА НА СЪВЕТСКАТА АРМИЯ В СОФИЯ

През последните две десетилетия дискусията за символиката и мястото на паметника, възхваляващ обявяването от Съветския съюз на 5 септември 1944 г. война на България и окупирането на страната, която не бе изпратила нито един свой войник на източния и на който и да е друг фронт, не бе прекратила дипломатическите си отношения с Москва и бе заявила чрез новото си правителство на Константин Муравиев, че прекратява съюза си с Германия, взривява периодически и изостря до крайност полюсите в българското общество, винаги, когато наблизат датите на окупацията и деветосептемврийския преврат, на т. нар. „народен съд“, на атенатата в църквата „Св. Неделя“ и други. И това ще продължава дотогава, докато не се каже истината такава, каквато е тя, не се въздаде справедливост и не се чуе искрено покаяние за извършените злодеяния.

Какво обаче вижда и чува все още българското общество вместо тези очаквания? То вижда и чува предизвикателства – възкресяване на сенки от миналото, важна част от които са и лъскането на бронзови войнишки ботуши и вдигнатите нагоре шмайзери било в столицата, било в другите градове на България.

Нека да погледнем истината и за това как, от кого и с каква цел е създаден Паметникът на съветската армия в София, как е определен творческият му колектив, как е избрано неговото място, колко пъти то е местено, с чии средства е построен и чие дело фактически е той.

Накратко историята е следната: На 17 април 1947 г. излиза постановление на Министерския съвет, подписано от министър-председателя Георги Димитров, в което се казва: „Да се построи на подходящо място в столицата на народната република величествен паметник на Червената армия...“ Още тук се натрапват две неща. Първо, не се споменава България не само след „народната република“, но и никъде другаде в това постановление. Второ, решението е паметникът да се изгради за възхвала „на червената“, а не на съветската армия, в каквото си качество тя бе воювала на страната на антихитле-

ристката коалиция, т. е. изтъква се нейната партийно–большевическа характеристика в момент, когато в страната се осъществява брутална разправа с опозицията. Дълго време още в първичните документи паметникът ще продължава да се определя като символ на червената армия.

С цитираното постановление се възлага на министъра на информацията и изкуствата да организира конкурс за построяването на паметника. Националният комитет на Отечествения фронт подема цялата организационна и агитационна работа по събирането на необходимите средства и подготовката на строителството. За събиране на средствата е изграден Централен народен комитет с председател генерал Христо Мърхолов, шестима подпредседатели, 11 души секретариат и 19 души членове. Комитетът пуска из цялата страна специално бонове и стриктно следи за тяхното осребряване. Към всички комитети на ОФ по места се създават комитети за събиране на средства за паметника. Подписката се открива на 23 февруари 1947 г., в деня на създаването на червената армия. Средствата се събират, както се казва в отчетните докладни, „след предварителна агитационна и разяснителна работа по градове, села, квартали, учреждения, предприятия, училища, казарми, чрез събрания, конференции и лична агитация“. Независимо от това в Окръжно на Централния народен комитет от 1 октомври 1947 г. се постановява, че всяка организация, обществено или държавно учреждение „могат и трябва да предвидят в бюджетите си“ суми за изграждането на паметника. Тези разпореждания ясно отговарят на въпроса кой е дал, точно – от кого са взети средствата за построяване на паметника – от българския данъкоплатец и гражданин.

С друго постановление на Министерския съвет № 7 от 11 май 1948 г. се приема, първият етап от конкурса да се състои на 1 октомври 1948 г. Към Комитета за изкуство и култура е изградено жури с председател Карло Луканов. В конкурса участват 14 работни колектива. Според първите проекти мястото на паметника се определя на кръстовището на магистралата „Граф Игнатиев“, ул. „Драган Цанков“ и ул. „Пейо Яворов“. По-късно се взима ново решение – монументът да се издигне в самия център на българската столица, на тогавашния площад „9 септември“, което е в синхрон и с обсъжданата идея за „демонтажа“ на двореца, за да се открие по-голям простор за бъдещия партиен дом. Внезапната смърт на Георги Димитров става причина за ново изместване на паметника, за да се

осигури там място за мавзолей. После, както ще видим, местенето ще продължи и ще се пренесе върху други знакови места на столицата, като площадите пред църквата „Св. София“, Народно събрание и други.

Конкурсната комисия е внушителна с броя на членовете си, но съдбата на конкурса се решава главно от двамата съветски специалисти: проф. скулптор С. С. Альошин и члена на Академията по архитектура на СССР А. И. Гигелло. В доклада-предложение, което те изготвят на 18 август 1949 г., се казва, че конкурсът не е успешен „както по количеството на проектите (цели 14 на брой), така главно и по ниското идейно и професионално ниво“. Съветските другари са категорични: „Ние смятаме – заявяват те, – че нито един от конкурсните проекти няма ясно изразена идея за силата и непобедимата мощ на съветската армия и не отразява благодарността на българския народ...“ Само един от авторите, според тях, се е опитал донякъде да изрази тази идея, но и той давал „невярна трактовка на отношенията между съветския и българския народ, изобразявайки съветската армия във вид на облечена в униформа жена, а българския народ във вид на дете“. Авторът на тази мелодраматична идея явно не е съобразил или може би не е знаел, че образът на генералисимус Сталин по това време се изгражда от пропагандата не като майка, а като „баща на на-родите“.

Альошин и Гигелло са недоволни и от друго. Те установяват, че в проведения конкурс не са взели участие най-добрите и талантивите български творци, в което са се убедили, след като лично са посетили и разгледали всички софийски ателиета. В този конкурс, подчертават те, „не са взели участие видни и водещи майстори на българската скулптура и архитектура“ и затова предлагат и фактически налагат поименен списък на участниците в новия конкурс, а именно скулпторите Иван Фунев, Марко Марков, Кирил Тодоров и арх. Данко Митов.

Альошин и Гигелло препределят и сегашното местонахождение на паметника след поредицата от премествания по проекти. Много показателни за отношението към българското културно и историческо наследство са техните аргументи за отхвърлянето на предложените от българските им партийни другари места. Ето какви са аргументите на двамата съветски специалисти за отхвърлянето на всеки един от предложените за втория конкурс терени за изграждане на паметника:

1. Площадът пред църквите „Св. Ал. Невски“ и „Св. София“.
– „Наличието на тези две монументални сгради ще пречи на зрителното възприятие на паметника...“

2. Площадът между сградите на Народното събрание и Ректората на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. – „Площадът е малък по размер и има случайно архитектурно обкръжение.“

3. Площадът зад строящата се сграда на ЦК на БКП. – „Няма да бъде скоро приведен в ред...“

4. Площадът градина на проспекта „Цар Освободител“ (бул. „Руски“) и ул. „Раковска“ (градинката пред „Кристал“, където сега е паметникът на Стефан Стамболов). – „Малък по размер...“

След този анализ в доклада на Альошин и Гизелло следва тяхното заключение: „Най-сполучливото място за построяването на паметника по наше желание и мнение е територията на детския парк на проспекта „Цар Освободител“. То се явява едно от централните и най-много посещаваните места в града, има хубав готов масивен фон: парка и планината Витоша... Ще се създаде архитектурно звено в редицата паметници в центъра на града, като: мавзолея на Георги Димитров, паметника на първото освобождение на България, паметник на Съветската армия и по-нататък – паметник на българските партизани с необходимите архитектурни интервали между тях.“

Откриването на паметника става на 8 септември 1954 г., пак на съзнателно избрана дата, в навечерието на преврата и на която съветската армия е вече навлязла в България, без да е дала на българска територия жертви в резултат на каквито и да е бойни действия.